

CANVIS EN EL MÓN DEL TREBALL. SITUACIÓ ACTUAL I REPTES DE FUTUR

Eduardo Rojo Torrecilla

Bona tarda.

Permeteu-me, en primer lloc, que manifesti el meu agraïment a Acció Solidària contra l'Atur per la seva invitació a impartir aquesta conferència en l'acte de lliurament del premi Josep M. Piñol. He rebut aquesta invitació amb una estima i un afecte especials, ja que no debades sóc deixeble d'una de les persones que més va contribuir al desenvolupament d'aquesta organització, l'inoblidable Joan N. García-Nieto, també professor d'ESADE durant molts anys, i vaig tenir la sort, a més, de conèixer la tasca seriosa i rigorosa que Josep M. Piñol, juntament amb els altres membres d'Acció Solidària, portava a terme per promoure i potenciar, tal com indica el programa de l'acte d'avui, "les iniciatives de lluita contra l'atur en funcionament i que tinguin un projecte d'expansió, consolidació o millora de les seves activitats, i que a la vegada serveixin d'estímul a la posada en pràctica de respostes innovadores i creatives al greu problema de l'atur". Les figures de Joan N. García-Nieto i Josep M. Piñol són, sens dubte, punts de referència ineludibles per a tota persona que lluiti en el dia a dia per la construcció d'un món i una societat més justos i solidaris. Un món on diguem les coses pel seu nom i evitem que tot allò que beneficia només una minoria sigui el model que s'imposi com a punt de referència a tota la població. Un món que no sigui aquest "*mundo al revés*" tan magistralment exposat per Eduardo Galeano en el seu recent llibre *Patas arriba*, en el qual "*se desprecia la honestidad, se castiga el trabajo, se recompensa la falta de escrúpulos y se alimenta el canibalismo*". Un món també on totes les persones puguin comunicar-se lliurement sense por de parlar els uns amb els altres; és realment trist comprovar que a la societat actual cada vegada hi ha més ciutadans que viuen més aïllats, i l'exemple nordamericà és realment preocupant: segons dades recents facilitades per l'FBI 8 milions de persones viuen distribuïdes en unes 20.000 comunitats d'alta seguretat, en urbanitzacions protegides amb els seus propis sistemes de seguretat.

Arribem al final del mil·lenni amb múltiples incerteses respecte del futur, una de les més importants de les quals és la de saber si tots els ciutadans que ho vulguin podran accedir a una feina o si, en canvi, molts d'ells s'hauran de resignar a percebre una prestació econòmica a càrrec dels poders públics, i això si la situació econòmica de l'Estat i les opcions polítiques que el controlin ho permeten; sense oblidar que aquesta realitat ja existeix en nombrosos països i que en moltes llars la feina regular, en els termes que fem servir en el debat socioeconòmic en els anomenats països desenvolupats, és una cosa desconeguda fa bastants anys, amb la influència que això té per a la vida futura dels joves d'aquestes llars.

El debat sobre el futur del treball i els canvis en el món laboral s'han convertit així en una de les qüestions a les quals més atenció s'ha prestat i es continuarà prestant en els mesos vinents, i així ho demostra que el Club de Roma hagi dedicat un recent informe a aquesta matèria, en el qual els professors Orio Giarini i Patrick

Liedtke posen en relleu que *"la misma noción de empleo, es decir, de trabajo remunerado, no es más que una parte, aunque importante, de lo que deben considerarse actividades productivas"*. Sempre sense deixar de banda que qualsevol reflexió sobre el treball haurà de prendre en consideració la realitat cultural i econòmica en què se situa, perquè moltes vegades, i segurament de manera involuntària, les reflexions sobre la situació laboral als anomenats països desenvolupats tendeixen a extrapolar-se mecànicament als països anomenats en via de desenvolupament; i dins dels anomenats països del primer món l'examen i estudi dels problemes derivats de la falta de feina per a un sector de la població, o simplement de la subocupació de bona part de la mateixa població, es fa de manera molt diferent, tal com demostren la realitat europea, més ancorada en el consens social; la japonesa, amb un fort grau de proteccionisme estatal i empresarial encara que ara es trobi en plena fase de revisió, i la nord-americana, on les decisions empresarials constitueixen l'eix central de les polítiques econòmiques i socials i només estan acompanyades de lleugers vernissos socials, això sí, canviant una situació de baix índex d'atur per un increment de les desigualtats socials.

Tal com ha subratllat recentment el màxim fòrum mundial en matèria sociolaboral, l'Organització Internacional del Treball (OIT), l'anàlisi de les relacions de treball no es pot fer només des d'un vessant econòmic més o menys racional, sinó que s'han de prendre en consideració altres factors socials "i en concret la importància que tenen en les relacions humanes la dimensió social, el vessant cultural i les opcions polítiques". I l'anàlisi del mercat de treball en tot cas s'ha de fer prenent en consideració la influència que sobre aquest mercat i sobre la mateixa noció i concepte de treball impliquen el canvi tecnològic, la internacionalització econòmica i financera, les noves formes d'organització del treball, la cada vegada més creixent participació femenina en la vida laboral, com també altres factors com ara l'aparició de grups que queden exclosos d'aquest mercat i el manteniment d'un preocupant atur de llarga durada.

És especialment important el canvi produït en el món del treball per la participació de la dona, canvi que no serà només quantitatiu sinó també, i molt especialment, qualitatiu, ja que la seva presència massiva qüestiona cada vegada amb més força el model d'un món del treball propi de la societat industrial del s. XIX i de bona part del present, que es basava, com ens recorda la professora Victòria Camps, "en la vinculació a una professió, feina a temps complet, la jubilació com a final de la vida laboral". Per això s'ha de reconsiderar seriosament, com també exposaré més endavant, la noció clàssica de plena ocupació entesa com a feina a temps complet de vuit hores diàries per a tots i per a totes, amb apostes per la reducció de jornada per a totes les persones que treballen i el repartiment de les responsabilitats familiars.

L'objecte de la meua conferència és analitzar algunes de les qüestions que acabo d'apuntar. No és, per tant, una intervenció que pretengui aportar dades estadístiques o reflexionar sobre els canvis legislatius que s'estan produint actualment, sinó més aviat un intent de suggerir elements de reflexió que puguin ajudar a enriquir el debat actual, des de l'òptica clara i definida de defensa dels interessos de les persones que tenen menys veu en aquest debat, que són precisament les que més pateixen les conseqüències de les crisis econòmiques i socials a escala mundial; persones per a les quals les èpoques d'expansió econòmica no arriben mai perquè aleshores se'ls demana contenció i moderació per "no fer malbé" les consecucions econòmiques, i que en canvi sí que pateixen les situacions recessives que es concreten en nombrosos processos de reestructuracions i reconversions empresarials que deixen sense feina milers de treballadors, a més de la disminució en la cobertura de les prestacions contributives i assistencials de desocupació.

Una reflexió, doncs, que parteix de la necessitat d'establir unes certes regles del joc a escala global i que argumenta que no es deixi el mercat al seu lliure albir, tant en el terreny social (drets socials a tots els països) com en l'econòmic (debat sobre la regulació de la lliure circulació de capitals a escala mundial, tal com per cert es plantegen ja els mateixos organismes internacionals a partir de la crisi econòmica que estem passant), ja que el risc de polítiques que no tinguin en compte les necessitats socials és el d'incrementar la fractura social a cada Estat i augmentar el sector de la població que queda fora de les regles del joc, és a dir, l'increment de l'exclusió social.

Si el desenvolupament de l'Estat del benestar a partir del 1945 a Europa va ser un element clar i inqüestionable que va contribuir al desenvolupament econòmic i social de cada país, sobretot a la dècada dels setanta, al marge ara de la seva necessària adaptació a les noves realitats econòmiques i socials i per a la qual

cosa caldrà la col·laboració de tots els grups socials implicats, com ha posat en relleu un estudi realitzat per diversos professors de la institució en què avui ens trobem per encàrrec de la Generalitat, hem de pensar que els processos d'internacionalització de l'economia faran cada vegada més necessària la creació, com indica Ricardo Petrella, "de formes apropiades de solidaritat a escala mundial per assegurar el desenvolupament social mundial i l'enfortiment eficaç de l'economia mundial". I en el mateix àmbit europeu, l'adequació predicada hauria de partir de la nova realitat econòmica que signifiquen la Unió Monetària i la moneda única, que dóna un amplíssim marge d'actuació a la UE –un espai geogràfic de més de 350 milions d'habitants i un producte interior brut conjunt d'uns vuit bilions d'euros– per desenvolupar polítiques socials que s'enfrontin als nous reptes derivats de la globalització econòmica i que enforteixin el model d'economia social europeu. Caldrà per a això, com ha posat de manifest el professor Luis de Sebastián, que existeixi "l'impuls polític per restablir els ideals europeus –reflectits en textos constitucionals i polítiques econòmiques i socials després de la Segona Guerra Mundial– d'igualtat i redistribució, plena ocupació i seguretat social".

La publicació fa alguns mesos d'un impactant informe del Consell de les Esglésies d'Anglaterra i Irlanda sobre la situació social, que aviat serà traduït per Sal Terrae, em confirma encara més, si fos possible, en la tesi que acabo d'exposar. Hi ha una manifestació dels seus autors que, per la seva força i impacte, s'ha de llegir textualment: els que han elaborat l'estudi afirmen que, després d'un any de visites (des de la fi del 1995 fins a la fi del 1996) per tot el territori, "n'hem tornat impressionats i preocupats... per la intensitat del contrast que hem trobat entre, d'una banda, una majoria afavorida i, de l'altra, aquells que se n'han quedat fora. Aquests contrastos no haurien de ser tolerats. Impliquen una complaença entre els afavorits que ha de ser qüestionada". Situació de desigualtat que encara es converteix en més feridora si la reflexió es fa a escala mundial, quan l'Organització de les Nacions Unides (ONU) ens recorda en el seu informe sobre desenvolupament humà del 1998 que 225 persones (fa dos anys n'eren 358) acumulen una riquesa equivalent al 47% de la humanitat, és a dir, 2.500 milions de persones, i que dotar d'ensenyament bàsic la població mundial costaria 6.000 milions de dòlars anuals, mentre que als Estats Units la despesa en productes cosmètics és de 8.000 milions anuals.

En la reflexió que estic formulant haig de plantejar ara una qüestió important: en l'àmbit de l'ocupació i a escala mundial, estem més a prop del s. XXI o del s. XIX? Amb un creixement econòmic cada cop més important i amb un ritme cada cop més elevat de productivitat, cada vegada, en termes globals, hi ha més desigualtats econòmiques i un nombre més alt d'exclusos, de manera que augmenta una mica el nombre de "guanyadors" i s'incrementa de manera molt més considerable el nombre de "perdedors". Cap força política o social progressista i amb sensibilitat social no pot acceptar de manera acrítica i passiva aquesta situació.

Una qüestió important que es planteja en aquests moments en el debat socioeconòmic a escala internacional és el de la relació entre els processos de mundialització econòmica i l'existència de les normes de treball, a fi de determinar en quina mesura aquestes han de ser qüestionades per aconseguir més eficàcia i productivitat laboral a tots els països, ja siguin desenvolupats o en via de desenvolupament.

La qüestió sorgeix a partir de la fi de la dècada dels setanta, quan, com explica Eddy Lee, "el tomb cap a posicions neoliberals en la política econòmica i social ha portat a posar en dubte el valor de la normativa laboral en el seu conjunt", i és reforçada pels seus defensors amb arguments de caràcter econòmic, com és precisament el de la mundialització de les relacions de producció, com també per altres de caràcter polític, que no s'exposen directament però que es poden entendre fàcilment, com és que "amb la caiguda del comunisme han desaparegut els temors de la guerra freda respecte que les males condicions de treball poguessin generar un malestar social que portés la nació a abandonar les files del món lliure".

Sóc del parer, en la mateixa línia que defensen fòrums socials internacionals, que la normativa laboral compleix una funció important de millora de l'eficàcia en la feina i d'increment dels nivells productius, en la mesura que el personal i les seves organitzacions representatives s'impliquen molt més en la vida de les empreses; sense oblidar, a més, com a avís per a neoliberals despistats i que ja no recorden el que va passar durant el s. XIX –i que sembla, paradoxes de la història, que es torna a plantejar en alguns països europeus a la fi del s. XX–, "que convé recordar que la desigualtat té un preu, i que si es permet que ultrapassi certs

límits acabarà generant conflictes econòmics i socials", un fet que es podria produir en un futur no gaire llunyà als països del sud-est asiàtic afectats per una crisi econòmica que ha deixat ja la seqüela de més de deu milions de nous aturats.

La implicació del personal en la marxa de les seves empreses, així com una adequada qualificació professional constantment adaptada als canvis en els processos i les activitats productives, es configuren com a peces bàsiques per avançar en el camí de l'enfortiment de nous models organitzatius empresarials que apostin per potenciar l'estabilitat i no la precarietat; en suma, com emfasitza el llibre verd de la Comissió Europea sobre la nova organització del treball, "noves formes d'organització del treball caracteritzades per un alt grau de responsabilitat i participació i, al mateix temps, descentralització creixent dels processos decisoris i necessitat creixent d'adaptació professional". Una normativa social adequada juntament amb una política de despesa social pública són elements bàsics i imprescindibles per a la legitimació del sistema democràtic, i ambdues han dotat el capitalisme d'una capacitat d'integració social de la qual no havia gaudit durant molts anys al llarg de la història. Tal com ha afirmat el professor González Temprano en un estudi recent publicat pel Consell Econòmic i Social, correctament segons el meu parer, i referint-se al segon element, "és possible que el saldo econòmic de la despesa social no sigui l'òptim per a la reproducció i l'acumulació de capital, però sí el seu saldo social, ja que l'harmonia social que li ha proporcionat té un autovalor".

Sóc de l'opinió que tota política econòmica ha de tenir com a objectiu millorar les condicions de vida dels ciutadans i aconseguir un creixement ordenat que pugui possibilitar després una distribució socialment equilibrada de la riquesa produïda. De poc servirà per a la gran majoria un sistema econòmic que generi riquesa però que no la distribueixi equitativament entre la població. Les lloances habituals al sistema econòmic capitalista en què vivim, llevat d'algunes excepcions, no ens ha de fer oblidar que aquest sistema deixa milions de treballadors descontents i que fracassa en el repartiment de la riquesa creada, fet que planteja un important problema tant als responsables polítics com a la ciència econòmica, per la qual cosa s'ha de qüestionar el seu pretès triomf o èxit, perquè el triomf d'un sistema social econòmic i complex, tal com afirmen els neoliberals que ha passat amb el capitalisme, "no es pot mesurar globalment per la seva mera capacitat per anul·lar possibles competidors, sinó per la seva capacitat per resoldre satisfactòriament els problemes reals de la convivència i de la mateixa existència humana", tal com ens recorda el professor José Félix Tezanos.

Si es continua expandint la dualització social, unida a un clima creixent d'individualisme que a poc a poc ha anat soscavant el clima social de solidaritat predominant a partir de la finalització de la Segona Guerra Mundial, pot arribar a posar en dubte la bondat dels sistemes democràtics existents, perquè aquesta dualització, tant en la seva manifestació d'exclusió social com en la de pobresa, constitueix una violació dels drets fonamentals de la persona i de la família, tal com va subratllar el Parlament Europeu el 1996.

Cal emfasitzar que l'atur i la dualització social s'estan configurant com a trets estructurals de la realitat econòmica actual i no com a aspectes conjunturals, desmentint les tesis neoliberals que en proclamaven el caràcter passatger. L'últim informe sobre el treball de l'OIT aporta prou dades per confirmar l'afirmació anterior: gairebé 1.000 milions de persones, és a dir, aproximadament un terç de la població activa a escala mundial, estan aturades (150 milions) o subocupades (entre 750 i 900 milions), i la situació és especialment preocupant per a determinats col·lectius com els joves i els treballadors d'edat, els menys qualificats, les minories ètniques, els discapacitats "i sobretot les dones en totes aquestes categories", situació aquesta darrera que no deixa de ser preocupant i alhora paradoxal si s'observa que "des de fa vint anys, la majoria de les persones que s'incorporen al mercat de treball, tant als països desenvolupats com en desenvolupament, són dones".

D'aquesta manera, a les nostres societats actuals, on s'ha produït un increment global del benestar econòmic, aquest s'ha distribuït molt desigualment entre el conjunt de la població, amb un important augment del nombre d'exclusos, i dins de la població treballadora la fosa s'amplia ja no només entre els que treballen i els que no ho poden fer, sinó també entre els que poden accedir a bones feines i ocupacions amb condicions de treball adequades i aquells que han de suportar condicions de precarietat laboral i que estan obligats, si no de

dret sí de fet, a suportar condicions per sota del marc legal existent i amb pèrdua de drets socials i sindicals. D'aquesta manera, en l'informe esmentat abans de les esglésies anglesa i irlandesa, es pot afirmar amb preocupació "que és extraordinàriament negatiu com hem arribat a acceptar jornades, horaris i condicions de treball que haurien estat intolerables per a molts dels nostres predecessors de fa vint anys", i que la gran contradicció sigui que alhora que hi ha un nombre important de treballadors desocupats, "molts treballadors han de treballar llargs horaris sovint no pagats i essent col·locats en situació de pressió extrema".

En aquesta mateixa línia, nombrosos estudis de l'ONU i de l'OIT subratllen que els problemes econòmics que pateix un nombre no menyspreable de persones que treballen i les males condicions laborals en què presten els seus serveis fan que, a més de la problemàtica dels desocupats, s'hagi de prestar cada vegada més atenció a la dels nous treballadors pobres o "infratreballadors". No és sorprenent, doncs, que es reivindicuin cada vegada amb més força els valors qualitatius del treball, és a dir, que el treball no serveixi només per a l'obtenció d'una remuneració econòmica per part del treballador sinó també una remuneració social, o el que és el mateix, que satisfaci les necessitats materials i socials de les persones.

Tot seguit vull fer referència a una qüestió que considero especialment important, i més impartint aquesta conferència en un àmbit educatiu que s'adreça a formar professionals per al món de l'empresa. Es tracta de la dimensió social del comerç internacional i de la responsabilitat social de l'empresa; prenc com a punt de referència per a la meua exposició un important document presentat a la darrera reunió del Consell d'Administració de l'OIT.

La funció social de l'empresa en el marc d'una economia mundialitzada és cada vegada més necessària. El document de l'OIT fa referència a les iniciatives del sector privat que sorgeixen a partir del desenvolupament del concepte de responsabilitat social d'empresa i que posen l'èmfasi a afegir valors a l'empresa; de tal forma, la conveniència de mantenir o legitimar un bona imatge pública "ha afavorit aquestes iniciatives entre els sectors que acostumen a subcontractar internacionalment els béns de consum i els que porten a terme activitats amb un alt coeficient de mà d'obra a totes les etapes que van de la producció a la venda al detall".

Actualment existeixen uns 215 codis de conducta disponibles a escala mundial. Aquests codis tracten de les pràctiques laborals, i s'han convertit en un element fonamental en el debat sobre la millora de les condicions dels treballadors a tot el món. En l'actualitat cobren cada vegada més importància els acords anomenats "híbrids", perquè no només hi participen empleadors i sindicats, sinó també les organitzacions no governamentals. Ara bé, no tot és bonic, sinó que també existeixen problemes reals per a l'aplicació d'aquests codis, car no és infreqüent que aquests codis siguin poc coneguts o fins i tot estiguin sense traduir en els països que produeixen els serveis; i tot i que estiguin disponibles, els treballadors poden, com subratlla el document de l'OIT, "no tenir manera de llegir el codi o d'informar sobre la seva nova aplicació sense córrer el risc de procediments disciplinaris o acomiadaments". Per millorar la seva imatge d'empresa i aconseguir l'aplicació dels codis, les organitzacions d'empleadors han d'establir mecanismes propis de seguiment, o bé coordinar aquesta activitat amb les ONG i les organitzacions sindicals.

Finalment, el document és pragmàticament optimista de cara al futur en la matèria aquí estudiada, i afirma que "davant la pressió que exerceix l'opinió pública i els consumidors, recollida i mantinguda per un nombre creixent d'ONG, i davant el desenvolupament d'una xarxa mundial que afavoreix la difusió d'informació, serà, sense cap mena de dubte, cada vegada major el nombre d'empreses que reaccionarien amb rapidesa creixent per adoptar compromisos de diferent naturalesa o en diferents plans que els permetran defensar-se enfront dels riscos o aprofitar els avantatges que poden derivar-se en el pla comercial d'una bona imatge social o mediambiental". Seria desitjable, per al benestar social de gran part de la població, que la tesi de l'OIT es plasmés efectivament en la realitat social, però com sempre el temps li donarà o li prendrà la raó.

He tingut l'oportunitat d'exposar en treballs anteriors, seguint la tesi que defensava l'inoblidable Juan N. García-Nieto, que a partir dels anys setenta entra en crisi una noció de treball productiu que es va identificar durant molt de temps amb el treball manual i en coherència amb el predomini d'un model laboral de tall taylorista primer i fordista després. Per això el treball "clàssic" va adquirint progressivament i gradualment un significat diferent del d'etapes anteriors, probablement per la seva escassetat, per la combinació d'una

pluralitat diversificada del temps de vida i de treball, i on al mateix temps es fan cada vegada més difuses les fronteres jurídiques entre alguns treballs autònoms i d'altres que es presten en condició de subordinació jurídica, alhora que es descobreixen, o a vegades "redescobreixen", noves activitats a través de les quals es pot desenvolupar la vida laboral d'una persona.

Fixem-nos bé, en tot cas, que estem treballant amb una noció o concepte construït bàsicament a partir de la revolució industrial europea dels segles XVIII i XIX, i que això és vàlid, i no sempre, per a una petita part de la població mundial, perquè equiparar la noció de treball a la d'ocupació assalariada bàsicament a escala industrial és una cosa més que reductiva. Des d'una perspectiva més general, J. Omnimus ha posat de manifest, encertadament segons el meu parer, que la noció de treball és plurisèmica i que, per tant, quan se'n parli se n'haurà de precisar "la naturalesa, l'època i la civilització en joc".

Doncs bé, assenyalem que amb la revolució industrial veu la llum el treball assalariat, desenvolupat amb el capitalisme industrial, amb un suport jurídic adequat i que es converteix en la forma hegemònica d'activitat social durant bona part del s. XX; però no veu la llum el treball, ja que aquest constitueix una categoria antropològica que recorre la història de la humanitat, i a més moltes formes d'activitat humana no tenen cabuda en aquesta noció clàssica de treball a què m'acabo de referir.

A més, la reflexió sobre l'objecte del treball, clàssic, hi insisteixo de nou, sol ser criticada, i no sense certes dosis de raó, perquè es fa en clau primermundista i es fa èmfasi lògicament en els canvis derivats del progrés tècnic i l'evolució de la informatització, factors que incideixen decisivament sobre el futur del treball productiu industrial i preferentment assalariat, però es deixa de banda la realitat social existent en nombrosos països del sud com és la del predomini del treball no estructurat, "no assalariat, no remunerat, no formal". Per això es propugna una reflexió més global quan es debat sobre el futur del treball, a fi de prendre en consideració la realitat de bona part dels països del sud i també per no oblidar, i la reflexió és vàlida també per als països desenvolupats, que en aquest debat trobem realitats contradictòries altament significatives com és, per posar un únic i gràfic exemple, la coexistència de la robotització amb el treball de menors.

Una noció de treball pròpia de la fi de segle ha de ser, doncs, molt més oberta i flexible que la que ha existit durant bona part de la seva segona meitat, i ha d'incorporar la referència a noves activitats o ocupacions que tenen un component productiu tant des del terreny econòmic com des del terreny social; és a dir, s'ha de sortir de la concepció de treball desenvolupada a partir de la revolució industrial i incloure, amb totes les conseqüències econòmiques que això comporti, tota activitat humana socialment útil; redefinició del treball que implica també una reformulació de la noció de plena ocupació, per no basar-la en l'existència d'un treball productiu en el sector industrial (cada vegada més minoritari) per al conjunt de la població masculina.

Em sembla necessari adaptar no només les polítiques sinó també les mateixes nocions i conceptes del que s'ha d'entendre per treball, ocupació, activitat o atur, i tenir presents tots els canvis operats aquests últims anys no només en els mercats de treball, sinó també en l'àmbit de les noves necessitats no cobertes laboralment. L'ampliació de la noció d'ocupació i la cobertura jurídica de professions o activitats que fins fa molt poc temps estaven la majoria de vegades incloses dins de l'espai privat no lucratiu, tal com ha fet la llei francesa del 1997 d'activitats socialment útils per possibilitar l'entrada al món laboral dels joves, haurien d'implicar un canvi important que faci que la distribució de la renda es produeixi mitjançant el creixement de l'ocupació i no merament mitjançant una intervenció dels poders públics via fiscal. Per això, des d'òptiques aparentment separades però a la pràctica molt semblants, les propostes del govern socialista francès es poden donar la mà amb l'informe de les esglésies anglesa i irlandesa quan aquestes últimes es neguen a acceptar que la plena ocupació sigui cosa del passat, es neguen a acceptar també que s'hagi de separar la renda que percebi una persona del treball, i emfasitzen que "el repte real és incrementar el nombre de bons treballs accessibles, no simplement el d'operar amb el nombre que tenim ara".

Observeu que en aquesta proposta, i hi coincideixo plenament, hi ha alguna cosa més que la defensa del treball en versió reformulada; hi ha la defensa d'un bon treball i en condicions adequades per a la dignitat humana i professional de qualsevol persona i no només per als homes; per això es propugna substituir l'expressió *full employment*, que ens retrotrau a la imatge del treball a temps complet i masculí, per la de

enough good work for everyone. La reformulació de la plena ocupació implica plantejar-se seriosament englobar-hi tot bon treball dirigit a qualsevol persona que vulgui treballar, i se subratlla amb encert que s'ha de defensar el treball però no qualsevol feina com a via de realització de la persona, "perquè quan parlem de la dignitat del treball en contrast amb la indignitat de la desocupació hem de recordar que moltes de les feines accessibles als aturats no els donaran gaire sentit de trobar-hi utilitat". La plena ocupació s'ha de construir a partir de la negació del treball com una simple mercaderia i a partir de la negació de l'acceptació de qualsevol tipus de treball i de qualsevol salari, perquè acceptar-ho voldria dir avançar encara més en el procés de dualització social.

Reformulació del treball que ha de significar canvis en les pautes horàries, organitzatives, de qualificació professional i de participació en les decisions que afectin les persones que presten l'activitat; canvi d'estil i de pautes culturals basades fins fa no gaire temps en un model de societat industrial gràficament exemplificat en la pel·lícula de Charles Chaplin *Temps moderns* i on tot el temps del dia, per bé o per mal, estava "perfectament ordenat". Ja en l'actualitat prop d'un terç de la població treballadora, a compte d'altri i a compte propi, als països industrialitzats no s'ajusta al model anterior de treball a temps complet i amb horari regular, situació que trenca amb un procés d'homogeneïtzació de la vida laboral propi de l'etapa industrialista i que ha anat acompanyat d'un procés progressiu de reducció del temps de treball des de fa cent anys, encara que aquesta reducció adquireixi ara un caire preocupant per la seva concentració en un segment reduït de la població; canvi que implica, en definitiva, com ha explicat brillantment el professor Manuel Castells, "un model cada vegada més complex i variable, amb una diversificació creixent dels temps i horaris laborals que reflecteix una tendència cap a la desagregació del treball en el procés laboral". La recerca de la plena ocupació, en fi, s'ha de fer des de l'assumpció prèvia que cada vegada hi haurà més varietat de relacions laborals, formes d'ocupació i sistemes de durada del treball, així com transformacions substancials en les qualificacions laborals i en el concepte de professió, i també que en la vida de cada persona es podran combinar fases de treball remunerat i no remunerat. Des de l'òptica sindical, els poderosos sindicats alemanys defensen des del seu congrés extraordinari del novembre del 1996 que l'eix bàsic de la política sindical ha de ser "imposar el dret al treball; aconseguir per a les treballadores i els treballadors una feina variada en què puguin assumir responsabilitats; aconseguir, mitjançant una reducció de la jornada laboral, un repartiment humà del treball necessari per a la societat, així com un repartiment just dels ingressos".

Assistim a un procés cada dia més important de multinacionalització de l'economia, amb la seva lògica seqüència sobre les polítiques socials que es poden adoptar tant a escala internacional com més específicament en l'àmbit de cada Estat; mundialització que no afecta de la mateixa manera totes les activitats, perquè no hem d'oblidar que gran part de l'activitat d'intercanvi de béns i serveis es porta a terme en el si de cada Estat nacional, i per això es continua defensant des de diversos sectors la influència dels governs nacionals en l'elaboració de polítiques d'ocupació adequades.

Aquest procés va acompanyat, en quasi tots els documents i estudis preparats des de les instàncies econòmiques internacionals, en primer lloc, d'una apologia de l'economia de mercat com l'única que pot resoldre els problemes existents a les nostres societats, i en segon lloc, de crides intenses a una desregulació dels mercats de treball i a un increment de la flexibilitat laboral. S'oblida, segons el meu parer, de manera deliberada probablement, que els canvis en la normativa i les pràctiques laborals són una peça i res més de tot l'entramat sobre el qual s'ha de construir una regulació i una pràctica eficients per obtenir, els països i els seus ciutadans, el màxim profit d'aquesta internacionalització, i que l'abandonament de l'intervencionisme estatal en matèria laboral seria amb tota seguretat contraproductiu per a l'obtenció d'aquesta consecució a què m'acabo de referir.

Convé en primer lloc portar a col·lació dues destacades cites d'un economista no sospitós de ser revolucionari, com és J.K. Galbraith. En el seu llibre *Una sociedad mejor* afirma, des de la seva talaia privilegiada de persona de la "quarta edat" que ha viscut i participat en canvis econòmics rellevants després de la Segona Guerra Mundial, que la moderna economia de mercat "assigna riquesa i distribueix la renda amb gran desigualtat, de manera contrària als interessos socials i també perjudicial des d'una perspectiva pràctica"; i més recentment, en una entrevista publicada el mes d'octubre passat al suplement setmanal d'*El País*, afirma que espera que a mesura que la societat vagi madurant s'adoni que "un equilibri més gran en la

distribució de la riquesa es tradueix en una font de pau social, i aquesta pau social és tan important per als rics com per als pobres". I en segon lloc convé indicar que cada vegada més, afortunadament, augmenten els dubtes sobre les preteses bondats de les receptes neoliberals per augmentar l'eficiència del mercat de treball, i així l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) va posar de manifest en el seu informe del 1996, a diferència dels criteris defensats en etapes anteriors, que no hi ha una correlació significativa entre la major protecció de l'ocupació i la menor flexibilitat (o major rigidesa) d'aquest mercat. Igualment, una altra de les idees eix defensades per augmentar l'eficiència, com seria la descentralització salarial per mitjà de la negociació col·lectiva d'empresa, és qüestionada en estudis recents; s'argumenta que pot servir per mantenir artificialment sectors improductius, mentre que la negociació centralitzada és bona per fixar uns salaris adequats al conjunt de tota l'activitat productiva d'un país.

En aquesta reformulació del treball que propugno adquireixen sens dubte molta importància el canvi tecnològic i les seves seqüeles sobre la creació i destrucció d'ocupació, tant a curt com a mitjà i llarg termini. Es tracta d'un debat inacabat i inacabable, encara que sobre el que sí que sembla que hi ha un cert grau d'acord és que la revolució de la informatització possibilita, i així ho ha destacat el professor Antoni M. Güell, que cada vegada hi hagi menys relació directa entre la quantitat i la qualitat de la riquesa produïda per mitjà de les noves tecnologies i la participació del treball humà en aquest procés.

Els canvis (que alguns qualifiquen de revolució) tecnològics adquireixen una importància cada vegada més gran en l'àmbit de les relacions de producció i es configuren de manera clara i contundent com una de les tendències de llarg abast que afectaran l'ocupació, si bé els estudis més solvents sobre el canvi no afirmen l'existència d'una relació causa-efecte entre canvi tecnològic i pèrdua de llocs de treball, sinó més aviat de redistribució dels llocs de treball en el conjunt de l'economia; creació i destrucció d'ocupació que impliquen canvis sectorials, modificacions dels perfils de qualificació professional i una nova divisió internacional del treball entre països desenvolupats i en via de desenvolupament. A més, es qüestiona l'aparent influència automàtica de les noves tecnologies sobre l'ocupació, ja que la seva utilització és en mans humanes i, per tant, aquesta influència està fortament condicionada per "decisiones determinades per la societat sobre els usos de la tecnologia, sobre la política immigratòria, sobre l'evolució de la família, sobre la distribució institucional de la jornada laboral en el cicle vital i sobre el nou sistema de relacions industrials", tal com es va subratllar en l'últim fòrum europeu sobre política social dut a terme a Brussel·les el mes de juny passat.

Cada vegada més assistim a una terciarització de les activitats productives i adquireix més importància el que s'ha anomenat la societat del coneixement o la civilització basada en la intel·ligència, ja que la competitivitat de l'economia d'un país, l'augment del treball i el desenvolupament personal dels ciutadans europeus cada vegada reposarà menys sobre la producció de béns materials, ja que, tal com ha emfasitzat la Comissió Europea, "la vertadera riquesa està des d'ara lligada a la producció i difusió del coneixement, i depèn principalment dels nostres esforços en matèria d'investigació, educació i formació, així com de la nostra capacitat per promoure la innovació".

Segons estimacions realitzades en estudis comunitaris, en un termini de deu anys prop d'un 80% de la tecnologia que s'utilitza actualment haurà quedat antiquada, i per això s'emfasitza la necessitat d'incrementar el pressupost per a la formació d'adults a tots els països ja que "si no es procedeix a una formació complementària el 80% de les persones en actiu tindran uns coneixements i unes aptituds antiquades", amb el risc de passar a formar part de la població exclosa del mercat de treball. Jean Omnimus ha afirmat gràficament, si bé em sembla que amb unes certes dosis de tremendisme, que "els sense sostre de la xarxa digital seran els indigents del s. XXI i corren el risc de formar el proletariat del nou mil·lenni".

Però més enllà de la duresa d'algunes expressions, sí que és cert que el canvi tecnològic té una incidència innegable sobre l'ocupació i, a més, pot contribuir, si no hi ha una acció internacional combinada, a incrementar les diferències econòmiques i socials entre la població mundial del nord i del sud, i també entre els mateixos ciutadans dels països desenvolupats. Repareu que el 85% del volum mundial del negoci de les telecomunicacions (un sector creador d'ocupació) es concentra als EUA, la Unió Europea i el Japó, amb el risc existent, com assenyala Juan Luis Cebrián al seu llibre *La red*, que "les oportunitats de treball per als que formen part del sistema augmentaran de manera quasi exponencial, mentre que els que en quedin al marge

veuran com augmenta la seva marginació i la seva alienació respecte de la societat en què inútilment pretenen integrar-se". Les dades sobre les possibilitats d'accés a línies telefòniques i el consegüent accés a Internet són altament significatives: el 20% de la població mundial disposa del 75% dels aparells de telèfon disponibles i dels 740 milions de línies telefòniques 592 es troben en països del nord i només 148 en països del sud; i, d'altra banda, de cada 100 usuaris d'Internet 92 es troben als països del nord i 8 als del sud. I penseu en la importància, present i futura, d'Internet, que, s'ha dit gràficament, "és a la mundialització el que el motor de vapor va ser a la revolució industrial", però amb una diferència substancial: la segona va afectar no més de 200 milions de persones i es va desenvolupar al llarg d'un segle, mentre que la primera s'ha desenvolupat en no més de vint anys i afecta potencialment tota la població mundial, encara que després les dades que he esmentat més amunt posin en quarentena pràctica aquesta afirmació.

Com he assenyalat en iniciar la meva exposició, aquesta conferència pretenia suggerir pistes i aportar dades per al debat sobre els canvis en el món del treball, debat que només es pot fer amb seriositat si es disposa d'un mínim coneixement de quines són les línies de tendència presents i que es preveuen per al futur immediat, sempre sense oblidar que bona part del present i del futur està condicionada per principis, criteris, idees o actuacions que han existit en etapes històriques anteriors.

La meva exposició ha estat forçosament incompleta, perquè els canvis que s'esdevenen en la vida econòmica i social al final d'aquest mil·lenni es produeixen amb tanta rapidesa que gairebé no tenim temps, no ja per interpretar-los, sinó simplement per digerir-los; aquesta aportació només ha volgut deixar constància de por on van i per on poden anar alguns d'aquests canvis, sobretot els que afecten l'impacte dels canvis tecnològics en la vida laboral.

Tampoc no he pretès tractar, tant perquè desbordarien els límits d'una conferència com aquesta com també perquè he tingut l'oportunitat d'exposar-los altres vegades, alguns altres aspectes bàsics en les relacions laborals del present i del futur, com ara el debat sobre els canvis en el marc legislatiu, la reducció del temps de treball i l'ampliació dels espais laborals productius als àmbits que anteriorment quedaven inclosos, de manera voluntària o forçosa, en el si de les unitats familiars i que, per tant, no es podien incloure dins del catàleg d'ocupacions o activitats a les quals el mercat podia donar una cobertura tant legal com econòmica per incorporar-les a l'anomenada activitat productiva. Són qüestions certament importants i en què caldrà continuar aprofundint per ampliar la quantitat i la qualitat del treball, entès des d'una nova perspectiva que permeti incloure tota aquella activitat socialment útil que realitzi un ciutadà o ciutadana.

En aquesta reflexió, i actuació posterior, hi estem compromesos tots els que creuen, creiem, que les persones construeixen la història i els que continuem pensant que la vida laboral ha millorat molt des que els primers lluitadors-somiers es van organitzar en els sindicats de principi del s. XIX a Anglaterra, i més endavant a tot Europa, perquè van ser precisament els que patien penúries i condicions indignes de treball els que es van posar en marxa per canviar-les; com deia recentment el professor Juan Pablo Fusi "la historia siempre ha podido ser de otra forma; es esencial a una educación que quiera devolvernos el sentido de nuestras responsabilidades –políticas, morales, civiles- ante la vida, entender que la historia no está predeterminada, que nada de lo que ha ocurrido tuvo que ocurrir necesaria e inevitablemente".

Moltes gràcies.